

ÅNDEMANEREN, DER FORSKRÆKKEDE MISSIONÆREN

Af stud. mag. *Bent Jensen*

Missionærernes ankomst til Grønland betød en sejt, snart uundgåelig retræte for folkets egne religiøse tillidsmænd, åndemanerne. Mødet mellem det indfødte præsteskab og det fremmede udgør et interessant kapitel af landets kolonisationshistorie.

Dette møde forløb ikke altid i stilhed, véd vi. Ved nærmere undersøgelse afdækkes voldsomme brydninger mellem det gamle og det, der dengang var nyt. Og ét står foreløbig klart: Man vil tegne et meget ensidigt og ufuldstændigt billede, hvis man kun fremstiller missionens positive islæt i samfundsudviklingen, som det ser ud for en flygtig betragtning udefra – uden samtidig at forsøge at klarlægge de umådelige sociale og psykologiske forstyrrelser, som indgrebet i det traditionelle religiøse system fremkaldte.

Søger man under studier i marken at få et indtryk af de gamle forestillinger eller f. eks. åndemanervæsenets funktion i det grønlandske eskimosamfund, støder man uafladelig på denne konflikt mellem tradition og mission. Konflikten afspejles i de overleverede beretninger om de store åndemanere, angákorssuit, som levede blandt forfædrene og forundrede dem med deres vældige kundskaber. Men så kommer missionærerne, ajoqersuiartortitarssuit . . .

I det følgende gengives en enkelt skildring af et sådant møde. Til forskel fra så mange andre beretninger fra missionærernes hånd, oplever vi for en gangs skyld en åndemaner, der klarer sig flot i den gejstlige strid.

Her er da beretningen, fortalt mig af en gammel fanger, om åndemaneren, der forskrækkede missionæren:

„Ved Alángoq var der engang en stor åndemaner ved navn Uíne. Som færdiguddannet angákoq tog han af og til op til det sted i fjeldet, hvor han havde øvet sig til sin gerning. Dér havde han en stor rund sten, hvori der var en fordybning. Med en anden stor sten gned han den modsat solens retning, indtil den gav lyd fra sig. Han gned og gned. Når lyden meldte sig, strømmede kraften igennem ham, og han følte sig først da som rigtig åndemaner.

Engang stod han der som sædvanlig, og i samme øjeblik, stenen begyndte at give forskellige lyde fra sig, så han nogle sortklædte mennesker komme hen imod sig. Der kunne umuligt komme folk her hen til hans øvested! Men de gik forbi ham. Da opdagede han, at de slet ikke rørte ved jorden. De sagde: oqalugtuariniaqinata, fortæl ikke noget om os!

Så forsvandt de.

Uíne fremkaldte nye lyde med stenen. Andre skikkelser dukkede op. De var hvidklædte, og de rørte heller ikke ved jorden. Da de passerede ham, sagde de: Uíne, kigdlorssuarmut såleqautit, du er ved at vende dig i den forkerte retning. Gå ned og bliv døbt. Du skal hedde Moses. Du *skal* fortælle om os!

I tiden efter Hans Egede havde nogle missionærer hørt, at der var en stor åndemaner ved Alángoq, nemlig Uíne. De inviterede ham gennem folk til at besøge sig, men forgæves.

En dag kom en båd med flag på til syne ved Alángoq. Det var et sjældent syn på de kanter. Ved ankomsten så man, at der var en dansker med. Folk strømmede ned til båden. Åndemaneren Uíne var iblandt dem.

En mand sprang fra borde. Det var minsandten en præst. Han sagde lige ud: Hvor er den store åndemaner Uíne, som vi har hørt så meget om?

Her er han, sagde folk. Uíne så ikke ud af ret meget, som han stod der blandt folk.

Vi tager dig med, sagde missionæren. Vi har endnu ikke set en stor åndemaner. Vi vil gerne se, hvad du kan.

Men Uíne ville ikke, sådan til at begynde med. Missionæren fulgte med ind i åndemanerens hus, der var ved at falde sammen af ælde. Her fortsatte han ivrigt: Du får en masse for det, hvis du tager med os. Vi vil se dine åndemankunster!

Uíne nølede lidt endnu, men gav sig så endelig. Han tog med til Nûk. De rejste og rejste, og endelig kom de til Nûk. Missionæren tog Uíne under armen og ledte ham op til sit store hus. Da Uíne kom ind, så han sig godt omkring. Så sagde han: qilangmut-una pissunga, er jeg mon kommet i himlen? – Missionæren svarede: Du er på jorden. Dette er mit slot i Nûk.

Missionæren bød åndemaneren træde nærmere, men Uíne ville ikke forlade døren. Han følte sig sølle og forlegen i dette store hus, der indgød ham ærefrygt. Han ville hellere sidde ved døren. Dér foretrak han også at drikke den kaffe, som missionæren bød ham på. Missionæren havde regnet med, at de skulle drikke den sammen henne ved bordet.

Da de var færdige med kaffen, blev der åbnet en dør ind til et andet af missionærens værelser. Missionæren vendte sig mod Uíne: Lad os så se, hvad du kan som åndemaner!

*Et kig over mod „landets skyggeside“: Alángoq,
det vil i dette tilfælde sige nordsiden af Nûgssuaqhalvøen, her set fra Umánaq-øen.*

Men Uíne ville ikke. Han ville nødtigt komme til kort over for præsten. Frygten herfor holdt ham tilbage. Så blev missionæren aldeles gal i hovedet, ja, det så endog ud, som om han skulle til at slå ham. Da gav Uíne efter.

Han sad stadig henne ved døren, lidt fra missionæren. Med ét gav han et tramp i gulvet og råbte: ningiuat: takujumavātingôq, deres husmor, de siger, de vil se dig!

Missionæren nærmede sig for at kigge: Gulvets sammenføjninger åbnede sig en smule. Så gled de sammen igen. Uíne blev ivrig. For anden gang stampede han i gulvet og råbte: deres husmor, deres husmor, de siger, de vil se dig!

Missionæren var kraftesløs. Gulvet åbnede sig, åbnede sig. Der var sort mørke dernede i dybet. Så lukkede det sammen igen. Men åndemaneren boblede af iver. For tredje gang råbte han med al sin stemmekraft: ningiuat, de vil se dig, siger de!

Nede fra havet hørtes dumpe drøn. Pludselig blev missionæren vidne til, at gulvet åbnede sig på vid gab. Der var bælgravende mørkt dernede og i stuen. Med et

brag kom der farende noget op fra revnen i gulvet. Det lignede bagenden af en fangeblære.

Præsten gik baglæns og stønnede: Det er nok, det er nok! Nu er vi klar over, du er en stor åndemaner. Men stop det!

Sådan endte mødet mellem missionæren og den store åndemaner Uíne.“ –

Vor hjemmelsmand læner sig tilbage på briksen og hviler ud oven på anstrengelserne. Den åndemaning tog på en gammel mands kræfter. Ophidselsen hos fortæller og tilhører har ikke helt lagt sig, da den første bøjer sig frem og langsomt føjer sin personlige og sammenfattende kommentar til beretningen:

Den præst blev sikkert meget bange. Man siger jo, at der ikke var åndemanere i danskernes land. De var ialtfald ikke så fulde af visdom som vore. Da man så hørte om grønlandske åndemanere, fik en præst lyst til at se sådan en med egne øjne for at få beviset. Han blev dog slemt forskrækket, da „deres husmor“ dukkede op, altså åndemanerens hjælpeånd . . .

Uíne blev forresten senere døbt og kom til at hedde Moses.

Sådan fortalte min gamle far mig om Uíne, angákorssuaq.

— — —

I en beretning som denne sporer vi tydeligt denne opblanding af forestillinger, som er så karakteristisk ved et religionsskifte. Den ejendommelige scene under åndemanerseancen oppe i fjældet er et enkelt træk: den kristne dåb bringes f. eks. på bane. Senere indtræffer det uundgåelige jo også; den store åndemaner blev døbt, som de hvidklædte skikkelser havde beordret det. Om Uíne så senere har fundet på den lille begivenhed for at undskylde eller forklare, at han lod sig døbe, får stå hen.

Skildringen af det dramatiske højdepunkt, hvor missionæren bliver slået med rædsel over Uíne's vældige magt, synes tydeligt nok at hidrøre fra åndemanerens egen udlægning over for bopladsfællerne, da han vendte hjem fra besøget i Núk. Præstens redegørelse for besøget ville jo have været et interessant supplement til det, der er fortalt her.

Andre steder i Grønland støder man på åndemaneren Uíne i den mundtlige overlevering. Der kan måske være tale om forskellige personer af samme navn; men det kan i og for sig godt være den samme mand, hvis gerninger har sat fantasien i sving hos fortidens fortællere – som det er tilfældet med flere andre figurer i grønlandske fortællinger. På Disko-øen, f. eks., husker man endnu storfangeren og åndemaneren Uíne(q) for een bestemt bedrift. Et skib strandede i 1811 ved Marraq med forsynninger til den danske koloni. Uíne drog ud på strandingsstedet og bjergede enorme lagre til sin egen husholdning. I lang tid drillede han de danske, der var udgået for proviant, ved at nægte at udlevere noget til qavdlunârssuit.

Oppe i fjeldet ved næsten hver boplads findes et sted, hvor åndemanerlærlingene ifølge overleveringen har øvet sig til deres gerning; et sådant sted kaldes angákugsarfik. Kravler man igennem hullet i fjeldet på dette billede, kommer man ind i en rummelig hule. Herinde ligger endnu den magiske sten, som åndemaneren brugte under sin ensomme seance.

Hvem er *ningiuat*? Ja, der siges jo, at det er Uíne's hjælpeånd: *tássa tórnâ angákup*, som fortælleren formulerede det. Ordet er her oversat ved „deres husmor“, af *ningioq*: den ældste kone i huset, madmor, hende der leder og bestemmer i husholdningen. Husets *ningioq* er en meget betydelig person i den eskimoiske husholdning, til tider en dominerende magtfaktor; noget, der jo ikke er ukendt andre steder i verden.

De grønlandske åndemanere kunne have en række forskellige hjælpeånder, kaldet *tórnat*. Det er et af de mange dunkle punkter i mytologien, om disse hjælpeånder blev ledet eller kontrolleret af en slags overhjelpeånd. I det ældste materiale fra Grønland efter kolonisationens begyndelse bliver skikkelsen *tórnârssuk* skildret som „hjelpeåndernes herre“. Denne karakteristik er imidlertid blevet bestridt af en række forskere, bl. a. af William Thalbitzer; denne synes nærmest at placere *tórnârssuk* blandt de øvrige hjælpeånder, omend i en kreds af særlig fremtrædende og betydningsfulde *tórnat*.

En af de ældste udstedsfolk nordpå, en blind gammel mand, hvis erindringer om tiden, der svandt, står lyslevende for ham.

Nyere overvejelser (Erik Holtved) hæfter sig ved, at tởnårssuk ialtfald, efter det foreliggende materiale at dømme, har raget op over de almindelige hjælpeånder; samtidig udelukkes ikke den mulighed, at en tởnårssuk engang i fortiden har indtaget en mere dominerende plads blandt eskimoernes *guddomme*. I givet fald må dens magtstilling efterhånden være gledet i baggrunden.

Holder denne hypotese stik, vil den dog formentlig ikke uden videre kolliderede med tởnårssuk's eventuelle stilling som en slags „hersker“ over tởnat. I denne forbindelse kunne det måske nævnes, at man lidt længere vestpå har været inde på, at „the supreme control of all Tornait is assigned to Tornarsuq in Baffin island; Torngarsoak in northern Labrador, the *great Torngak*“ (Hawkes). Fra polareskimoerne foreligger en oplysning om, at Torngarsung (= tởnårssuk) opfattes som den ældste af angakoq'ens ånder; denne tởnårssuk giver åndemanerlærningen undervisning, hedder det. Efter beskrivelsen skulle tởnårssuk i denne egn også spørge lærningen, hvilke

tornguang (= tởnat) han ønskede, derefter give ham dem og endelig forklare ham, hvordan han skulle bruge disse hjælpeånder (Kroeber).

Spørgsmålet er ikke afklaret. Det bør også nævnes, at billedet af tởnårssuk og hans (hendes) placering i den eskimoiske forestillingsverden forstyrres, i nogle tilfælde udvides af andre forestillinger og andre figurer; ja, sagen er til syvende og sidst mere kompliceret, end man i første omgang kunne tro. Spørger vi, om det mon var selveste tởnårssuk, som Uíne – under navnet „hjelpeåndernes matrone“ – kaldte til sig, så må vi erkende, at det ikke er muligt på basis af en enkelt beretning som den foreliggende at slutte noget videre præcist om et så sammensat problem inden for eskimoisk begrebsverden. Dertil kræves et langt større materiale til sammenholdelse med de allerede eksisterende kilder. Og de omfattende ændringer i den grønlandske

forestillingsverden har jo vanskeliggjort mange af den slags detaljeundersøgelser, i visse spørgsmål indtil det umulige.

Men helt afskåret fra videre bedømmelse af de eskimoiske forestillinger i det gamle Grønland er man da ikke. Den, der med specielt historisk sigte i det nuværende samfund søger efter gammeleskimoiske kulturelementer, vil ofte finde sådanne træk dér, hvor han mindst kunne vente det: i beretningerne fra overgangen til kristendommen, missionstiden, kulturmødet. Det fortællestof, der for en umiddelbar betragtning kan forekomme ikke-grønlandsk, vil tit ved en nærmere undersøgelse vise sig at gemme adskillige ældgamle træk, som kan udskilles til metodisk analyse.

Kun sjældent er et religionsskifte ensbetydende med de gamle forestillingers totale bortfald. Som i Europa og andre steder trives umådeligt gamle ideer også i Grønland side om side med de nye. Den almindelige kulturblanding sletter langtfra alle spor fra fortiden.

Det systematiske studium af blandingskulturen og dens elementer kan således føre til værdifulde oplysninger om den oprindelige grønlandske kulturtradition – samtidig med, at vi derigennem tør håbe at få klarlagt lidt af forløbet af den ændringsproces, som har ført til det nuværende grønlandske kulturmønster.

SUMMARY:

The shaman who scared the missionary. – The paper takes its starting point in the arrival of the Christian missionaries to Greenland. Their work implied a tenacious, soon inevitable retreat of the people's own religious representatives, the shamans. A serious investigation exposes violent conflicts between local tradition and foreign influence. An all-round description of the social development after the colonization, oughts among other things, to try an elucidation of the immense social and psychological disturbances which were caused by the interference on the traditional religious system.

During field studies of social life in Greenland, one unceasingly meets this conflict between tradition and mission. This, for instance, is reflected in the survived accounts about the great shamans, *angákorssuit*, who lived and operated among the ancestors of the now living Greenlanders at the arrival of the missionaries, *ajogersuiartortitarssuit*.

An account, recorded by the author, of such a meeting between a shaman and a missionary is rendered verbatim. Uíne, a North-West Greenland shaman, had, during a *séance*, received an admonition to let himself get baptized. Later on, he is persuaded by a missionary to go with him southwards to the residence of the latter. He wants to see Uíne abilities as a shaman. Almost compelled, Uíne starts the *séance*. He evokes his assistant spirit called *ningiuat*, 'their matron'. The missionary gets terrified and declares that he has been convinced of the greatness of the shaman.

In the commentary to the account there is drawn attention to the confusion of Eskimo and foreign ideas. As a detail, the question whether Uíne's assistant spirit might be identical with *tôrnârssuk* is touched on, with a reference to the fact that this spirit by the early missionaries has been described as the master of the assistant spirits, *tôrnat*. This has been denied by several students of Eskimology, among others by William Thalbitzer who, however, seems to place *tôrnârssuk* among the other assistant spirits, although in a circle of most prominent and important *tôrnat*. More recent considerations (Erik Holtved) establish that *tôrnârssuk* has towered above the *tôrnat* and open the possibility that a *tôrnârssuk* figure, in the past, might have taken up a rather dominating position among the Eskimo deities. If so, its power gradually has diminished.

In this connection mention is made of the remarks by Hawkes that, in Baffin Island, a Tornarsuq figure had 'the supreme control of all Tornait . . . Torngarsoak in northern Labrador, the great Torngak'. From the Polar Eskimos it has been recorded that Torngarssung (=tôrnârssuk), among other things, gave the assistant spirits to the shaman novice and explained their use to him (Kroeber).

However, the question has not been fully clarified. A new and more comprehensive material for comparison with the sources already existing is required. Recent field experience shows that old Eskimo ideas hide in the material from the transition to Christianity, the era of missionary activities, the meeting of the two different cultures. It is emphasized that a future systematic study of the 'mixed culture' and its elements, besides carrying to new valuable data about the aboriginal society in Greenland, probably will explain the course of the process of change which has resulted into the present cultural pattern.